

ieder geval niet tot tuchtprocedures en scheuring.

De toon van Groenewolds boekje doet, na alle polemiek, weldadig aan. De auteur (voluit: dr. C.A. Groenewold), docent geschiedenis aan het Gereformeerde Greijdanus College te Zwolle, poogt de gebeurtenissen te beschrijven zonder vooringenomenheid, met eerlijke vermelding van de sterke en zwakke kanten van alle partijen, overtuigingen, en maatregelen. Het is enigszins merkwaardig dat de conclusies geformuleerd worden aan het begin in plaats van aan het einde, maar dit doet aan de kwaliteit van het boek niet af. Doel van deze publicatie is vermoedelijk vooral, toenadering te bevorderen tussen de twee gescheiden vrijgemaakte kerken op Sumba en daarmee ook tussen de kerken in Nederland die deze kwestie van een voorgaande generatie hebben geërfd. Daarom ook is dit boek voornamelijk van belang voor deze direct betrokkenen. Het conflict is echter ook voor anderen interessant, als specimen van kerkelijke procedures binnen de GKN in de jaren voorafgaand aan de Vrijmaking, en binnen de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt in de jaren vijftig. En de inhoudelijke kwesties die in het geschil tussen Goossens en zijn collega's op Sumba aan de orde waren, blijven actueel. Het boek is verkrijgbaar in een aantal christelijke boekhandels en rechtstreeks via het IRTT-kantoor, Postbus 499, 8000 AL Zwolle, e-mail irtt@gbouw.nl.

G. Harinck en D. Th. Kuiper, *Anderhalve eeuw protestantse periodieke pers*. Zoetermeer 1999. ISBN 90 211 37453. Nlg 32,50 (Euro 14,75).
– Derk Jansen

In een zevental bijdragen – Harincks nuttige notitie over 'De Bibliografie van Nederlandse Protestantse Periodieken' niet meegerekend – wordt hier een zeer afwisselend beeld gegeven van 150 jaren protestantse tijdschriften. Een aantal artikelen heeft een meer biografisch karakter: 'Pieter Brouwer (1868-1926). Uit het leven van een rasjournalist' is een evenwichtig verhaal over een getalenteerd courantiër, wiens zakelijke en financiële besognes hem beletten uit te groeien tot de schrijver die hij in aanleg was. 'De kwestie-Rietberg (1942-1943)' draagt ook allerlei biografische gegevens aan, niet alleen van de hoofdpersoon, maar ook van

prominenten als H.H. Kuiper, Schilder en Greijdanus op wie soms een eigenaardig licht wordt geworpen. In andere bijdragen figureren tijdschriften als hoofdpersoon: 'De eerste vijftien jaren van *De Spiegel*' – ook gelezen in niet-kerkelijke kring – , 'Tijd en Taak, blad voor Bannings idealen', waarin veel Banning en relatief weinig *Tijd en Taak* en een artikel over *Wending*. Hooivelds 'Vijf kerkelijke bladen in de oppositie (1942-1948)' handelt over: *De Reformatie, Reformatiestemmen, De Vrije Kerk*, 'alledrie al of niet onder dezelfde naam' nog steeds bestaand en de verdwenen tijdschriften *Pro Ecclesia* en *De Wachter*, en zorgt voor een mooi evenwicht op de kerkelijke kaart. Dat doet op kleinere schaal en in bepaalde opzichten ook P.F.G.M. Broeyers 'Theologische en kerkelijke pluriformiteit weerspiegeld in tijdschriften. De jaren vijftig van de negentiende eeuw', het inleidende artikel van deze bundel. Daarover straks meer, want eerst wordt hier wat nader ingegaan op het voorbeeldige artikel van W. Berkelaar over het maandblad *Wending*. Al in de titel van deze bijdrage 'Een Woord voor de wereld. Het engagement van *Wending* (...)' proeft men de inzet, waarmee in 1946 werd begonnen: de cultuur onder de kritiek te stellen van het Evangelie. Dit uitgangspunt deed ook weer opgeld tijdens de laatste jaren van het bestaan van het blad, het begin van de jaren negentig, maar daartussenin liggen de radicale jaren zeventig en tachtig, waarin de spanningen in de samenleving hun weerslag vonden in de *faits et gestes* van de redactie. Berkelaar geeft hiervan een zorgvuldige, maar ook spannende beschrijving die ons via de invloeden van Klein Links en het Marxisme voeren naar de Culturele Revolutie in China, het feminisme en de Christelijke theologie na Auschwitz. Berkelaars analyse maakt weer eens duidelijk, dat we met *Wending* een *Fundgrube* in handen hebben voor de geschiedschrijving van de tweede helft van de twintigste eeuw. Broeyers artikel – waarvan reeds sprake was – beschrijft de betekenis van een aantal godgeleerde tijdschriften halverwege de negentiende eeuw. Hierin brengt hij interessante informatie bijeen over tijdschriften als *Godgeleerde Bijdragen*, *Jaarboeken voor Wetenschappelijke Theologie* en *Ernst en Vrede*, die uitnodigt tot verder onderzoek. Onderzoek b.v. naar de plaats en betekenis van *Waarheid in Liefde*, het tijdschrift van de Groningers, dat bestond van 1836-1872. Nu moeten we het doen met een beschrijving van amper twee pagina's en dat is wel heel weinig in vergelijking met de aandacht voor een 'niet-academische' periodiek als *De*